

FELSEFE DÜNYASI

2023 KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 78

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBITAK ULAKBIM/TR DİZİN tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBIM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Boğaziçi Üniversitesi)

Dr. Nazan Yeşilkaya (Şirnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Hatice İpek KESKİN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL | **Basım Tarihi :** Aralık 2023, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Rebrobir Matbaa
1514. Sokak, No: 23, 06378 İvedik OSB
Yenimahalle / Ankara

Tel: 0(312) 395 20 29 | **Sertifika No:** 47381

POPPERCI EPİSTEMOLOJİNİN ESASLARI VE BİLGİNİN TANIMI SORUNU

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 78, 2023, ss. 172-193.

Geliş Tarihi: 21.09.2023 | Kabul Tarihi: 06.12.2023

DOI: 10.58634/felsefedunyasi.1363932

Teorik Makale

Ali Bilge ÖZTÜRK*

1. Bilginin Türleri: Önermesel Bilgi – Bilimsel Bilgi Ayrımı

Bugün analitik felsefe geleneğindeki epistemolojik tartışmaların da etkisiyle epistemoloji yapıtları, giriş nitelikli yapıtlar da dahil olmak üzere bilginin türlerini ağırlıklı olarak (1) “önerme bilgisi”, (2) “tanışıklık bilgisi” ve (3) “nasılın bilgisi” olarak ayırmaktadır. Bilimsel bilgi ise çağdaş yapıtlarda bağımsız bir bilgi türü olarak pek tartışılmamaktadır. Böylece yukarıdaki üç parçalı liste önceki nesillerden sonraki nesillere ve epistemoloji yapıtlarından da epistemoloji öğrencilerine doğru aktarılmaktadır.

Peki, bu ayrımların gerekçesi nedir? Daha açık bir ifadeyle, bilginin türlerine dair bu listenin en uygun liste olduğuna dair gerekçemiz ne olabilir? Şimdi, sunulabilecek mümkün gerekçelerden biri bu ayrımları anlamının geçmişteki birtakım felsefi tartışmaları anlamayı kolaylaştırmasıdır. Çünkü gerçekten de felsefe tarihinde bu tür ayrımlar bazı felsefi argümanlarda öncül olarak kullanılmıştır. Bir örnek olarak Russell’ın Hegel felsefesine yönelttiği eleştiri (1994[1912]: 114-117) ancak tanışıklık bilgisi – önerme bilgisi ayrımı iyi kavrandığında anlaşılabilir. Yine, bir felsefecinin aynı ayırma atıfta bulunmadan Russell’ın mantıksal atomculuğunu tartışabilmesi de pek mümkün değildir. Diğer taraftan Aristoteles’ten Descartes’a ve Kant’tan Quine’a kadar en önemli epistemolojik argümanları bilimsel bilginin doğasıyla ilgili olan bir filozoflar geleneği göz önünde bulundurulduğunda bilimsel bilgiyi bağımsız bir bilgi türü olarak değerlendirmemenin felsefe tarihini anlamaya ne kadar hizmet edeceği açık değildir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0002-8342-1753, e-mail: alibilge-ozturk@akdeniz.edu.tr

Sunulabilecek bir diğer iyi gerekçe metafelsefe kaynaklıdır. Bu gerekçeye göre, Wittgenstein'in da *Felsefi Soruşturmalar*'da (2009[1953]) savunduğu gibi, sözcüklerin anlamlarının asıl evi gündelik dildir. O halde "bilgi" sözcüğünü soruşturmak için de en başta sözcüğün gündelik dildeki kullanımları soruşturulmalıdır.

Bu açıdan bakıldığında bu listedeki öğelerin tek tek gündelik dilde karşılığı vardır. Gündelik dilde bir önermeyi bilmek (örneğin: "Smith, John'un bir arabaya sahip olduğunu bilir"), bir bilgi nesnesini tanımak (örneğin: "Smith acı hissini bilir") ve bir işin nasıl yapılacağını bilmek (örneğin: "Smith yüzmeyi bilir") aynı sözcükle ifade edilmektedir. Ancak metafelsefi yaklaşımımız temelinde bilginin türlerini belirlemede en başta gündelik dil kullanımları göz önünde bulundurulacaksa bu durumda bilimsel bilgi de bağımsız bir bilgi türü olarak değerlendirilmelidir. Çünkü "bilgi" sözcüğünün gündelik dilde bilimsel bilgiye atıfta bulunduğu durumlar da vardır. Örneğin, gündelik dilde aşağıdaki ifadeyi kullanan bir kişi, bu ifadedeki "bilgi" sözcüğünden bilimsel bilgiyi kasteder: "Bu tezi *bilgiye* önemli bir katkı olarak tasdik ediyorum." (Popper, 1979: 110).

Popperci epistemolojinin esaslarından ilki, bilimsel bilgiyi önerme bilgisinin, yani "bir $\bar{O}$ öznesinin p önermesini bilmesi" anlamındaki bilginin bir örneği olarak değil, bağımsız bir bilgi türü olarak değerlendirmektir. Anaakım analitik epistemoloji yapıtlarında "önerme bilgisi" (İng. *propositional knowledge*) olarak ifade edilen bilgi türü, yani "bir $\bar{O}$ öznesinin bir p önermesini bilmesi" anlamındaki bilgi, Popperci epistemolojide bu ifadeyle değil, sıklıkla "öznel bilgi" ifadesiyle adlandırılır¹ ve "bir zihin veya bilinç durumundan veya eyleme veya tepki verme eğiliminden oluşan² öznel anlamda bilgi veya düşünce" olarak tanımlanır. Bu bilgi türü Popper'in *üç dünya kuramında* betimlediği ikinci dünyanın, yani insanların öznel inançlarını oluşturan zihin durumları dünyasıyla ilgilidir.

Bilimsel bilgi ise Popper'in üç dünya kuramında betimlediği üçüncü dünyanın, yani *nesnel düşünce içerikleri* dünyasının bir çıktısıdır. Bu üçüncü dünya kuramsal sistemlerden, bilimsel sorunlardan, eleştirel argümanlardan, bilimsel tartışmaların durumundan ve bu bakımdan dergi, kitap ve kü-

1 Popper'in erken dönem çalışmalarında "ben p önermesini biliyorum" veya daha genel bir formülasyonla " $\bar{O}$ öznesi p önermesini bilir" gibi ifadelerdeki bilgi türü "ortak/genel anlamda bilgi" (İng. *common-sense knowledge*), yani sözcüğün en yaygın kullanımındaki anlamda bilgi olarak adlandırılmaktaydı. Ancak Popper sonraki çalışmalarında bu bilgi türü için çoğunlukla "öznel bilgi" (İng. *subjective knowledge*) ifadesini kullanmaya başladı. Ayrıca bu bilgi türünü "kişisel bilgi" olarak adlandırdığı metinleri de bulunmaktadır (örneğin: Popper, 1983: 93).

2 Bir "eyleme yönelik eğilim" (İng. *disposition to act*) Popper'in terminolojisinde "inanç" sözcüğünün bir diğer karşılığıdır (Popper, 1972: 112).

tüphanelerin içeriklerinden oluşur. Popper'a göre bilimsel bilginin temel niteliklerinden biri nesnelliktir. Çünkü *gerekçelendirme* yoluyla değil, bilimsel bilginin özellikleri başlıklı bölümde de tartışılacağı gibi *çürütme/yanlışlama* yoluyla oluşur ve gelişir. Bununla bağlantılı olarak bilimsel bilginin bir diğer temel niteliği öznesizliktir. Yani Popper'a göre bir p önermesi bilimsel bilgiyse onu bilen bir özne olmadan da bilgidir. Bu bakımdan Popper'a göre aşağıdaki iki önermedeki "bilgi" sözcüğü farklı türde bilgileri örneklemektedir:

1. Önerme bilgisi veya Popper'ın ifadesiyle öznel anlamda bilgi: "Fermat'ın son teoreminin kanıtlanmadığını biliyorum ancak bir gün kanıtlanacağına inanıyorum."
2. Bilimsel bilgi: "Metamatematikselsel bilginin mevcut durumu göz önünde bulundurulduğunda Fermat'ın son teoreminin kararlaştırılamaz olması olası görünüyor." (1979: 110).

Burada Popper'ın "bir bilen özne olmadan bilgi" kavramı günümüz epistemoloji okurlarına bir miktar yabancı gelebilir. Çünkü analitik epistemolojiye hâkim olan gündelik dil felsefesi paradigmasının da etkisiyle geçtiğimiz asır epistemoloji çalışmalarının hacimli bir kısmı "Ö öznesi, p önermesini bilir" (İng. *S knows that p*) ifadesinin anlamını çözümlenmeye adanmıştır (bu çalışmaların iyi sunumu için özellikle bk. Başdemir 2017: 203-239). Popper da bu noktanın farkında olduğu için bilimsel bilginin bir bilen özneye ihtiyaç duymadığını çeşitli analogilerle açık kılmaya çalışmıştır. Örneğin çoğu kişiye göre bir kitap ancak onu okuyan bir kişi olduğunda kitap haline dönüşür. Okuyucusu olmayan bir kitap, üzerinde siyah noktaların olduğu bir kâğıt parçası gibi görünür. Ancak Poppercı bakış açısına göre bir kitap, fiili okuyucusu olmasa bile deşifre edilme, okunma, anlaşılma, yorumlanma ve hatta yanlış anlaşılma *olasılığı* barındırdığı için kitaptır ve bu olasılık hiç gerçekleşme bile bu durum o nesneyi kitap olmaktan çıkarmaz. Aynı şekilde bir kuş yuvası olarak bir ağaca asılan yuva da kuşlar tarafından yuva olarak kullanılsa da kullanılmasa da kuş yuvası olmaya devam eder. Kuşların bu yuvayı kullanıp kullanmaması ilineksel bir durumdur. Bilimsel bilgi de şimdiye kadar oluşturulmuş, hatta bazıları yanlışlanarak terk edilmiş, şu an kullanılan ve gelecekte keşfedilme olasılıkları olan (ve hatta belki de hiç keşfedilmeyecek) kuramlarla birlikte fiziksel dünyadan (birinci dünya) ve zihin durumları ve inançlar dünyasından (ikinci dünya) büyük ölçüde bağımsız ve özerk üçüncü bir dünyayı oluşturur. Bilimsel bilginin bir bileninin olması veya olmaması bu bilgi türünün doğası açısından ilineksel bir durumdur. (Popper, 1979: 115-117)

2. Epistemolojinin Ana Konusu

Popperci epistemolojinin esaslarından bir diğeri epistemolojinin ana konusunun “ben biliyorum” veya “Ö öznesi p önermesini bilir” gibi ifadelerdeki anlamda bilgi değil, bilimsel bilgi olduğunu savunmasıdır. Bu bakımdan Popperci epistemoloji, uzun bir dönemdir yapılan epistemolojik soruşturmalardan büyük bir kopuşu teklif eder:

Geleneksel epistemoloji bilgiyi veya düşünceyi öznel anlamda, yani “ben biliyorum”, “ben düşünüyorum” gibi sözcüklerin gündelik kullanımındaki anlamda çalışmıştır. Bunun epistemoloji öğrencilerini alakasız şeylere yönlendirmiş olduğunu öne sürüyorum: Onlar bilimsel bilgiyi çalışmak niyetindeyken, gerçekte bilimsel bilgiyle hiç alakası olmayan bir şeyi çalıştılar. Çünkü bilimsel bilgi, basitçe “ben biliyorum” sözcüklerinin gündelik kullanımındaki anlamda bilgi değildir (Popper, 1979: 108).

Peki, bu teklifin gerekçesi nedir? Çalışmaları kronolojik olarak incelendiğinde, her ne kadar Popper’in gerekçeleri zaman içinde değişse de şu konudaki görüşleri sabit kalmıştır: Antikiteden beri epistemolojik soruşturmaların amacı yalnızca *bilginin doğasını anlamak* değil aynı zamanda *bilginin ilerlemesine katkıda bulunmaktır*. Bu temelde bilimsel bilgiyi çalışmak, önerme bilgisini çalışmaktan daha *verimlidir*. Çünkü:

1. Bilimsel bilgi insan bilgisinin en önemli ve ilgi çekici biçimidir ve Popper’in epistemolojisinde bazen “genel anlamda bilgi” bazen de “öznel anlamda bilgi” olarak adlandırılan önerme bilgisinin de gelişiminin en iyi yolu bilimsel bilgiye dönüşmektir (2002c[1959]: xxii).

2. Eğer epistemolojik soruşturmaların ana konusunu bilimsel bilgi olarak belirlemezsek tarih boyunca insan bilgisinin nasıl oluştuğunu ve geliştiğini açıklayamayız: Bu önemli sorun, soruşturmalarının ana konusunu önerme bilgisi veya öznel anlamda bilgi ve bu bilgi türünün gündelik dildeki formülasyonları olarak belirleyen kimselerin soruşturmalarıyla yanıtlanamaz. Bu nokta Popperci epistemolojide yöntem sorununun tartışılacağı beşinci bölümde daha geniş şekilde incelenecektir.

3. Epistemolojik Soruşturmaların Hedefi

Bilindiği üzere epistemolojinin geleneksel ikili telosu doğruluğu aramak ve yanlıştan kaçınmaktır. Popperci epistemolojinin hedefleri de aynıdır: Doğruluğu aramak epistemolojik soruşturmaları yönlendiren bir “düzenleyici fikir” olarak Popperci epistemolojinin de esaslarından biridir (1979: 126).

Diğer taraftan Popper bu hedeflere yönelik geleneksel olmayan bir yorum sunmuştur. Uzun bir dönemdir yapılan epistemolojik araştırmalar bu hedefleri *doğru inançlara* sahip olmak ve yanlış olanlarından kaçınmak olarak yorumlarken Popperci epistemoloji bu hedefleri *doğru bilimsel kuramlara* ulaşmak ve yanlışlarından kaçınmak olarak yorumlar. Aynı çerçevede Popper, Descartes'tan beri yapılan epistemolojiye de şöyle bir eleştiri yöneltmiştir:

(...) umduğum şey *inanç filozofları* olarak andığım kimseleri, yani Descartes, Locke, Berkeley, Hume, Kant veya Russell gibi öznel inançlarımızla ve onların temeli veya kaynağıyla ilgilenen kimseleri kışkırtmaktır. Bu inanç filozoflarına karşı sorunumuzun daha iyi ve üretkar kuramlar bulmak olduğunu ve *inancın* değil *eleştirel tercih*in önemli olduğunu öne sürüyorum (1979: 107).

Böylece Popper'a göre *makul inanç* (İng. *reasonable belief*) sorunu, bir bilimsel kuramı muhafaza etmek veya reddetmek için nedenlerimizin ne olduğu, dolayısıyla *makul kuramın* ne olduğu sorununa dönüştürülmelidir (2002c[1959]: xxvi).

Ancak şunu da not etmek gerekiyor ki Popper'a göre doğruluk iyi bilimsel kuramların tek özelliği ve epistemolojik araştırmaların tek hedefi olamaz. Çünkü örneğin yinelemeler de (totolojiler) doğrudur, ancak yinelemelerin bilimsel bir içeriği yoktur. O halde bilimde aradığımız şey salt bir doğruluk değil, açıklayıcı, içerikli, dünyevi meseleler hakkında tahmin yeteneği de olan doğruluktur. Dahası bir kuramda yalnızca açıklayıcı bir doğruluk değil, basitlik de ararız. Bu bakımdan Popper, çeşitli çalışmalarında geniş empirik içeriğe sahip olmayı, yüksek açıklayıcılığı veya tahmin ediciliği ve basitliği de epistemolojinin diğer hedefleri olarak tanımlamıştır.

Bunlara ek olarak Popper'a göre doğruluk, özellikle *mutlak doğruluk*, epistemolojik araştırmaları yönlendiren nihai "düzenleyici fikir" veya "ülkü" olsa da aslında çok uzak ve hatta empirik bilimde ulaşılamaz bir hedef olarak oldukça soyut bir hedefdir. Mutlak doğruluğa ulaşmak tıpkı bulutlarla sarılmış bir dağa tırmanmak gibidir. Dağın bir tepe noktasının olduğunu düşünürüz ancak bulutlar nedeniyle oraya ulaşıp ulaşmadığımızdan da emin olamayız. İşte bu şüphle hep daha da yükselmeyi isteriz (2002a: 306-307).

Buradan yola çıkarak Popper, bilimsel kuramların sahip olabilmesi açısından daha somut veya epistemolojik tartışmalara daha uygulanabilir bir hedef arayışına girmiş ve doğruluğa ek olarak *doğruya yakınlık* (İng. *verisimilitude*) olarak adlandırdığı bir hedef daha belirlemiştir. Doğruya yakınlık dereceli bir hedefdir: Basitçe eğer bir kuram rakip kuramlara göre deneyimle çürütme girişimlerine ve eleştiriye daha fazla direnç gösteriyorsa bu kuram

rakip kuramlara göre doğruya daha yakındır. *Doğruya yakınlığın* en yüksek derecesi ise *tamamen kapsamlı şekilde doğru* (İng. *completely comprehensively true*) olmaktır ve “gerçek bütün olgulara tekabül etmek” şeklinde tanımlanır (2002a: 317-318). İşaret edilen bütün bu hedeflerin Popperci epistemolojideki sıralaması aşağıdaki gibi sunulabilir:

(1) *Doğruya yakınlık* → (2) *Tamamen kapsamlı şekilde doğruluk* → (3) *Mutlak doğruluk*

Burada tamamen kapsamlı şekilde doğruluk ve son aşamada mutlak doğruluk elbette bilimde ve epistemolojik soruşturmalarda nihai düzenleyici fikir veya ülkülerdir. Yani epistemolojik soruşturmaları sanki yukarıdaki dizide ikinci ve üçüncü sıralara ulaşmak hedefindeymişiz gibi düşünerek sürdürürüz. Ancak gerçekte bilimsel kuramları analiz edebilmek, tartışabilmek ve aralarında “eleştirel tercih” yapabilmek için hedeflememiz ve tartışmamız gereken asıl somut hedef birinci sıradaki hedeftir. Diğer bir deyişle Popperci yaklaşıma göre epistemolojik soruşturmaların başlıca hedefi her defasında doğruya daha da yakınlaşan, yani empirik çürütmeye ve eleştiriye daha fazla direnç gösteren kapsamlı bilimsel kuramlara ulaşmaktır (2002a: 317-318; 2002b: 1979: 126). Doğruya yakınlık hedefinin, geniş empirik içerik, yüksek açıklayıcılık veya tahmin edicilik ve basitlik gibi diğer hedeflerle ilişkilerine ise Popperci epistemolojide bilginin tanımını tartışacağım altıncı bölümde döneceğim.

4. Bilimsel Bilginin Özellikleri ve Epistemologların Rolü

Popperci epistemolojinin esaslardan bir diğeri bilgi kuramcılarının “bilgiyi ilerletmeye katkı sağlama” gibi bir görev teklif etmesidir. Bu teklifi açık kılmak için ise öncelikle Popper’in bilimsel bilginin gelişimine dair görüşlerini çok kısaca incelemek gerekiyor.

Sözü uzatmadan, Popper’a göre bilimsel bilgi şöyle bir evrimsel şemada gelişmektedir:

(1) *Sorun₁* → (2) *Geçici kuramlar* → (3) *Hata ayıklama* → (4) *Sorun₂*

Bu şema aslında en düşük bilişsel yeti ve kapasitedeki hayvanlardan (ve hatta bitkilerden), şempanzeler gibi yüksek hayvanlara ve giderek insanlara kadar geçerli olan *deneme yanılmayla öğrenme* veya *hatalarımızdan öğrenme* sürecinin bir yansımasıdır. Bilim, sistematik ve özellikle de eleştirel şekilde yapılan bir hatalarımızdan ders çıkarma sürecidir.

Şemada görülebileceği üzere, bilimsel süreç çözüm bekleyen sorunların (*sorun*,) ortaya çıkmasıyla başlamaktadır. Çünkü Popper'a göre, bilişsel olarak en düşük varlıklardan insanlar gibi gelişmiş biyolojik varlıklara kadar *yaşam sorun çözmektir* (2001). İkinci olarak bizi mitler, yani ilkel kuramlardan başlayarak gittikçe daha ileri ve gelişmiş bilimsel kuramlar geliştirmeye yönlendiren başlıca neden de çözüm bekleyen sorunlardır. Son olarak bilimdeki gelişimi ve ilerlemeyi incelemek istiyorsak, çözüm bekleyen sorunların aşamalı gelişimini incelemek, bilimsel kuramların gelişimini incelemekten daha verimlidir (Popper, 2001: 15-16). Bu tür nedenlerle yukarıdaki döngüsel şema çözüm bekleyen sorunlarla başlamaktadır.

Çözüm bekleyen sorunların ortaya çıkışı, birbirine rakip çözüm önerilerinin, yani geçici (İng. *tentative*) kuramların geliştirilmesine yönlendirir. Bir kuramın (yani çözüm önerisinin) geçici olması, kısmen veya tamamen hatalar barındırması demektir. Kuramların geliştirilmesinde, tıpkı sanat faaliyetlerinde olduğu gibi yaratıcılık ve cesaret önemlidir.

Kuramların geliştirilmesi ise *hata ayıklama* sürecini beraberinde getirir. Hata ayıklama süreci bilimsel sürecin en kritik aşamasıdır ve şu iki görevi içerir:

1. Kuramların empirik olarak sınıma tabi tutulması
2. Kuramların olabildiğince eleştirel bir şekilde değerlendirilerek çürütülmeye çalışılması.

Hata ayıklama sürecinin kritik olmasının nedeni bilimde ilerlemeyi sağlayan asıl basamak olmasıdır. Hatalı kuramların eksiklerinin görülmesi, kötü kuramların elenmesi ve iyi kuramların ayakta kalması bu hata ayıklama sürecinin bir sonucudur. Bilimi *nesnel* olarak ilerleten de bu ayıklama sürecidir. Çünkü Popper'a göre bilim devrimle, yani yeni kuramların eskilerinin yerini almasıyla ilerler (2001: 11) ve bu dönüşüm özünde Darwinci seçimle, yani hatalı kuramların ayıklanıp en iyi kuramın *eleştirel tercih* (inanç değil) sonucu ayakta kalmasıyla gerçekleşir (1979: 144).

Son olarak kuramların hata ayıklamasından geçirilerek yanlışlanması sürecinde ilk sorunlardan bağımsız yeni sorunlar (*sorun*,) orta çıkar. Yeni sorunlar ise yeni bir döngü başlatır: Yeni kuramlar geliştirilir ve yeni hata ayıklama süreçleri sürdürülür. Bu döngüler "düzenleyici bir fikir" veya "ülkü" olarak doğruluğu hedefleyerek devam eder.

Bu sürece dair Popper, epistemologlar için iki tür rol öngörür. (1) Birinci rol elbette insan bilgisinin doğasını araştırmaktır. Ancak insan bilginin doğası, "bilgi", "bilir", "biliyorum" gibi sözcüklerin analiziyle değil, yukarıda

anılan döngüleri, böylece *bilimsel düşüncenin tarihini* araştırmakla ortaya çıkarılır (2002c[1959]: xxvi). (2) Epistemologların diğer rolü ise bilimsel bilginin gelişimine katkıda bulunmaktır. Bu rol özellikle bilimsel sürecin hata ayıklama basamağında icra edilir. Çoğu zaman Popper'ın yanlışlamacılığı yalnızca bilimsel kuramlar ile bilimsel olmayanları ayırmaya yönelik bir teşebbüsmüş gibi yorumlanmaktadır. Bu yorum kısmen doğru olsa da oldukça eksiktir. Çünkü bu yorum, Popper'ın yanlışlamacılığının aynı zamanda epistemologlara yöneltilen bir çağrı olduğu hususunu gözden kaçırmaktadır. Bu çağrı ise geçici kuramları olabildiğince eleştiriye tabi tutup, onları çürütme çalışıp hata ayıklama sürecine ve böylece bilimin ilerlemesine katkıda bulunmaktır. Yani epistemoloji yapmanın bir yolu kuramları, eşdeyiyle çözüm önerilerini, eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmaktır:

Ancak yine de 'felsefenin bir yöntemi' olarak betimlenebilecek bir yöntemin var olduğunu kabul etmeye oldukça hazırım. Ancak bu yalnızca felsefeye özgü değildir; daha ziyade tüm *rasyonel tartışmaların* ve dolayısıyla felsefeye birlikte doğa bilimlerinin de bir yöntemidir. Aklımdaki yöntem, sorunu açıkça ortaya koymak ve önerilen çeşitli çözümleri eleştirel olarak sınamaktır. (...) Mesele şu ki, ne zaman bir soruna çözüm önersek, çözümümüzü savunmak yerine onu yıkmak için elimizden geleni yapmalıyız (2002c[1959]: xix).

Bu teklife de şaşırılmamak gerekir. Nihayetinde Popper'ın da belirttiği gibi, kendisini en çok etkilemiş filozof Bertrand Russell'dır (2002a: 342). Russell ise iyi bilindiği üzere felsefenin belirleyici özelliğinin "bilgi eleştirisi" olduğunu savunan filozoftur. Russell'ın "bilgi eleştirisi" ifadesinden kastı ise gündelik dildeki ve bilimdeki bütün tekil bilgi iddialarını eleştiriye tabi tutup, bu eleştiri süreci sonucunda hala "bilgi olarak kalabilmiş olanı alıkoymaktır" (1994[1912]:120-122).

5. Epistemolojinin Yöntemi

Popperci epistemolojinin belirleyici esaslarından biri epistemolojide doğru yöntemin ne olduğu sorununa özgün bir yaklaşım geliştirmiş olmasıdır. Aşağıda bu yaklaşım ana hatlarıyla açık kılınacaktır. Ancak soruşturmaya ilk olarak Popperci yaklaşımın hangi yöntemleri reddettiğini vurgulayarak başlamanın yararı bulunuyor.

Öncelikle geçtiğimiz asır epistemoloji çalışmalarında, insan bilgisinin doğasını anlamak amacıyla görece en sık başvurulan ve hacimli bir literatürle sonuçlanmış yöntem, "ben inanıyorum", "ben biliyorum", veya "Ö öznesi *p* önermesini bilir" gibi ifadelerin dilbilimsel analizini yapmaya çalışmak olmuştur. Ancak Popperci epistemolojiye göre insan bilgisinin doğası

böyle bir soruşturma biçimiyle açıklığa kavuşturulamaz. Popper, bu konuda çok çeşitli gerekçeler sunmuştur ve bunların hepsinin bir sunumunu yapmak bu çalışmayı hayli aşan bir çaba olur. Ancak bazı çarpıcı örnekler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Öncelikle bilginin doğasını “ben biliyorum” veya daha genel bir formülasyon olarak “Ö öznesi p önermesini bilir” gibi önermelerin analiziyle anlamaya çalışmak Popperci epistemolojide bir *epistemolojik dışavurumculuk* (İng. *epistemological expressionism*) örneği olarak değerlendirilir. Çünkü bu yaklaşımın bir sanat felsefesi olan dışavurumculuk ile doğrudan bağlantıları vardır: Sanatta dışavurumcu yaklaşım sanatı nasıl insanın iç durumlarının ya da zihin durumlarının dışavurumu olarak görüyorsa geleneksel epistemoloji de bilgiyi insanın zihin durumlarının (inanç vb.) dışavurumu olarak gören bir epistemolojik dışavurumculuk etkisi altındadır. Bu etkinin başlıca nedeni ise bilginin nihayetinde insan ürünü bir yapı olduğu gerçeğine gereğinden fazla önem verip, ürün, yani *bilgi* yerine *üretme*, yani insanın *zihinsel durumlarına* odaklanılmasıdır (1979: 146-147). Basitçe örneklendirmek gerekirse, “kar beyazdır” ifadesi yerine “ben karın beyaz olduğunu biliyorum” ifadesine daha fazla “epistemik itibar” atfetmektir (1979: 141).

Popperci epistemoloji ise bilginin insan ürünü bir yapı olduğunu kabul eder ancak ürünün ortaya çıkışından itibaren insanın zihinsel durumlarından bağımsızlaştığını savunur. Bu, tıpkı aritmetiğin ve hatta genel olarak matematiğin sorunlarının ortaya çıkışı gibidir. N doğal sayılar kümesini düşünelim. Bu küme sıfır sayısından başlayarak ardı ardına dizilmiş sayılardan oluşan $\{0, 1, 2, 3, \dots\}$ bir yapıdır ve nihayetinde insan ürünüdür. Ancak bu insan ürünü yapı ortaya çıktıktan sonra kendi nesnel sorunları ve nesnel doğruları (örneğin “ $3 > 2$ ”, “ $7 + 5 = 12$ ” vb.) ile insanın zihinsel durumlarından (örneğin şu veya bu şekilde inanmasından) bağımsızlaşır ve bütün içkin özellikleriyle birlikte keşfedilmeyi bekler (1979: 118). İnsanın çevresindeki dünya hakkında bilgisini oluşturan bilimsel kuramlar da böyledir. Gittikçe kuramsallaşan sorunlara çözüm olarak geliştirilirler ve tıpkı sanat eserleri gibi bilim insanlarının yaratıcı zihinlerinin ürünüdür. Ancak ortaya çıkmalarından itibaren başarılı olmalarının, doğru olmalarının, geçerliliklerinin ve hatta başarısızlıklarının bile nesnel standartları vardır ve bu standartlar üzerinden soruşturma konusu edilmelidir (1979: 121).

İkinci olarak geleneksel öznelci epistemoloji bilgiyi bir zihin durumu olarak, yani belirli şartları sağlamış bir inanç olarak kavradığı için bilginin doğasını soruştururken de doğru inancı bilgiye çeviren unsurların ne olduğunu sormakta ve “gerekçelendirme” kavramına önem atfetmektedir. Ancak

bunu yaparken, bilimsel süreçte ve bilim insanlarının rutinlerinde hiç karşılığı olmayan öğeleri araştırma konusu haline getirmektedir:

(...) geleneksel epistemoloji ikinci dünya ile yani belirli bir türde inanç-gereçlendirilebilir inanç, örneğin algıya dayanan inanç- olarak bilgiyle ilgilenmektedir. Bunun bir sonucu olarak bu tür bir inanç felsefesi, bilim insanlarının kendi kuramlarını eleştirmesi ve böylece onları yok etmeye çabalaması kati olgusunu açıklayamamaktadır (hatta açıklamaya çabalamamaktadır bile). *Bilim insanları yanlış kuramlarını ayıklamaya çabalar, kendileri yerine kuramlarının ölmesine uğraşır. İnanan ise -ister hayvan olsun ister insan- yanlış inançlarıyla birlikte yok olur* (Popper, 1979: 122).

Diğer bir deyişle bilim dünyası, “gereçlendirilebilir inanç” peşindeki kimselerin aradığını bulabileceği bir saha değildir. Bu görüşü savunmak, gereçlendirilebilir inancın bilimsel bilginin içlem tanımında olmadığını da savunmak demektir. Popper’a göre bilimsel bilgi gereçlendirmeye değil, eleştiriyile, hata ayıklamayla oluşur/gelişir. Hata ayıklama ise özneler arası eleştiriyi, yani *eleştirel tartışma yoluyla rasyonel denetimi* içerir (Popper, 2002c[1959]: 22; 2002a: 521). Kaldı ki Popper’ın felsefesinde “eleştirel” ve “rasyonel” sözcükleri aynı anlama gelmektedir (2002b: 97). Bu rasyonel denetim sonucunda ortaya çıkan şey ise bir *inanç* değil, *eleştirel tercihtir*. İnançlardan farklı olarak tercihler, *bir öznenin gereçlendirmesiyle* değil, *özneler arası eleştiri* sonucu muhafaza edilir. Bu muhafaza “doğruya daha yakını bulunana kadar geçici olarak” şerhiyle yapılı ve tercihin (yani kuramın) geliştiricisi açısından dahi bir gün aşılması beklenir. Çünkü Popper’a göre bilim insanı, kendi kuramına “inanmak” sözcüğünün genel anlamında “inanmaz” ve hatta yukarıdaki alıntıda da Popper’ın savunduğu üzere kendi kuramını eleştirebilir de. Sonuç olarak inancın bilimsel bilginin oluşumunda yeri olmadığı için ve böylece bilimsel bilginin gerek şartlarından olmadığı için “Ö öznesi *p* önermesini bilir” gibi bir ifadenin “Ö öznesi *p* önermesine inanır” gibi bir ifadeden nasıl ayrıldığını analiz etmek de bilimsel bilgiyi anlamak açısından gereksiz bir çabadır.

Üçüncü olarak, inancın ve gereçlendirmenin bilginin gerek şartlarından olup olmaması konusundan bağımsız olarak, hakim epistemolojinin *bilgi* kavramı dahi bilimde karşılığı olmayan bir kavramdır. Çünkü bilim insanları, bir önermeyi “bilmek” sözcüğünün gündelik/öznel anlamında (örneğin Smith’in John’un bir Ford’a sahip olduğunu *bilmesi* anlamında) bilmez veya ona inanmaz:

(...) bilim insanları sıklıkla varsayımlarının doğru olduğunu veya onları ‘bilgi’ sözcüğünün öznel anlamında ‘bildiklerini’ veya onlara inandıklarını öne sürmezler.” (1979: 111).

Peki, bunun yerine bilim insanları ne yapar? Popper bu konuda genişletmesi mümkün olan şöyle bir liste sunmuştur:

1. Ö öznesi p 'yi anlamaya çalışır.
2. Ö öznesi p için alternatifler düşünür.
3. Ö öznesi p için bir eleştiri düşünür.
4. Ö öznesi p için deneysel bir test düşünür.
5. Ö öznesi p 'yi aksiyomatikleştirmeye çabalar.
6. Ö öznesi p 'yi q 'dan türetmeye çalışır.
7. Ö öznesi p 'nin q 'dan türetilmeyeceğini göstermeye çabalar.
8. Ö öznesi p 'den doğan yeni bir x problemi önerir.
9. Ö öznesi p 'den doğan x problemine yeni bir çözüm önerir.
10. Ö öznesi x sorunu için en son çözümünü eleştirir. (1979: 140-141)

Diğer taraftan burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var: Popper yukarıdaki listedeki öğelerin “Ö öznesi p önermesini bilir” ifadesinden daha önemli olduğunu ve analiz konusu olarak bu önerme yerine geçirilmeleri gerektiğini savunmamaktadır. Argüman daha ziyade şudur: Gerek “Ö öznesi p önermesini bilir” önermesini analiz etmek gerekse de yukarıdaki listedeki öğeleri analiz etmek, bilginin kendisi yerine *öznenin davranışlarını incelemek* demektir ve ileride nedenleri açıklanacağı üzere bu yanlış bir yöntemdir. Ancak bu yanlış yöntemi uyguladığımızda dahi, “Ö öznesi p önermesini bilir” ifadesinin bilim insanlarının davranış kümesinde yeri olmadığı için, bilimsel bilginin doğasını anlamak açısından yine verimsiz ve alakasız bir soruşturma yapmış oluruz.

Dördüncü olarak Popperci epistemoloji, yukarıdaki fikirlerle paralel olarak her tür *davranışçı*, *psikolojik* ve *sosyolojik* yaklaşımı da reddeder. Ancak bu noktayı açık kılmak için Popperci yaklaşımın bazı kabullerini incelemek gerekiyor.

Öncelikle daha önce de belirtildiği gibi Popper bilgiyi insanın kuramsal sorunlarına geliştirdiği çözümler olarak kavrar. İnsanların karşılaştığı sorunlara çözümler üretmesi ise pek çok bakımdan hayvanların sorun çözme süreçleriyle paralellikler göstermektedir. Örneğin bir örümceğin ağ örmesi veya bir arının petek yapması veya bir porsuğun baraj yapması ile insanların bilim yapması sorun çözme süreçlerinin parçasıdır.

Bu çerçevede bir örümcek ağını incelemeye giriştiğimizde (1) ağın *üretimine* dair sorunlar ile (2) ürünün, yani ağın kendisi hakkındaki soruları ayırmak gerekir. Örneğin örümceğin ağı örerken ne tür davranışlar sergilediği veya sergilemeye eğilimli olduğu, hangi yöntemleri kullandığı, nele-

ri birer değişken olarak değerlendirdiği gibi sorunlar ağın üretimiyle ilgili sorunlardır ve bu tür soruların odak noktası ağ değil örümcektir. Diğer taraftan ağın kimyevi olarak neyden oluştuğu, geometrik ve fiziksel özelliklerinin neler olduğu, çeşitli özel çevre koşullarında hangi evrimsel değişiklikler geçirdiği gibi sorular ise örümcekle ilgili değil, ağın kendisine dair sorunlardır. Benzer şekilde bilimsel bilgiyi incelerken de (1) üretime dair sorunlara, yani bilim insanlarının sergilemeye eğilimli olduğu davranışlara, tercih ettikleri yöntemlere ve hassasiyetlere odaklanabileceğimiz gibi (2) ürüne, yani bilimsel bilginin kendisine odaklanarak bu bilginin yapısını, onu oluşturan kuramları, bu kuramların doğruya yakınlığını, içerik zenginliğini, kapsamını inceleyebiliriz (1979: 112-113).

Şimdi, Popperci yaklaşıma göre, epistemolojik soruşturmalarımızda yukarıdaki ikinci türde sorular yerine, yani bilimsel bilginin bizzat kendisi yerine, birinci türde sorulara öncelik veriyorsak öznelci bir epistemoloji yapıyoruz demektir. Bu bakımdan her türlü doğrudan davranışçı, psikolojik ve sosyolojik yaklaşım da bilgiyi bir zihin durumu olarak gören ve bilginin kendisi yerine bilim insanının zihinsel durumlarına, eğilimlerine ve davranışlarına odaklanan yaklaşımlar olduğu için Popper'a göre öznelci epistemoloji örnekleridir ve terk edilmelidir (1979: 114).

Bütün bu yaklaşımlara karşı, Popperci yaklaşımın epistemolojide yöntem sorununa dair esaslarından ilki (1) yukarıda vurgulanan *üretime dair sorunlar* ile *ürüne dair sorunlar* ayrımının farkında olunması gerektiğidir. Yani bilginin oluşumuna öznel katkımızın ne olduğu sorunu ile bilginin (bilimsel kuramlar, argümanlar vb. olarak) nasıl bir karaktere sahip olduğu sorunu karıştırılmamalıdır.

İkinci esas, (2) epistemolojide her zaman ikinci türde sorulara, yani bilimsel bilginin bizzat kendisine dair sorunlara öncelik atfetmektir. Üretime değil ürüne, nedene değil sonuca, bilim insanlarının davranışları, zihin durumları ve bu yolla bilginin oluşumuna öznel katkısına değil, bilimsel bilgi örneklerinin kendisine odaklanmaktır. Bu aynı zamanda epistemolojik soruşturmanın nesnel ve bilimsel hale gelmesini sağlayacaktır, çünkü bütün bilimler sonuçtan nedene doğru bir açıklamaya ulaşma biçiminde icra edilir (1979: 115).

Ancak bunu yapmak birinci türde soruları epistemolojik soruşturmalardan tümünden dışlamak anlamına gelmemektedir. Çünkü Popperci yaklaşımın epistemolojide yöntem sorununa dair üçüncü esası şunu söyler: Örümcek ağının kendisini incelemek örümceğin sorun çözme biçimleri, davranışları ve ağın üretimine öznel katkısı hakkında çok önemli bilgiler sunar. Aynı şekilde (3) bilimsel bilginin bizzat kendisini incelemek de bilim insanları-

nın hōristiđi, yöntemleri ve hatta araştırma psikolojisi hakkında bize çok şey öğretir; hatta doğrudan davranışçı, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlara göre daha önemli veriler sunar. Dolayısıyla sanılanın aksine birinci türdeki soruları yanıtlamanın yolu da ikinci türde sorulara öncelik verip bilimsel bilgiyi doğrudan incelemekten geçmektedir (1979: 114).

Bilimsel bilgiyi incelediğimiz zaman ise orada çözüm bekleyen kuramsal sorunlar, o kuramsal sorunları çözüme kavuşturmak için geliştirilmiş doğruya daha az veya daha yakın kuramlar, daha az veya daha çok empirik içeriğe sahip kuramlar, bu kuramları desteklemek veya çürütmek için geliştirilmiş argümanlar, bilimsel deneyler ve bütün bu süreci somutlaştıran savunular ve eleştirilerden oluşmuş bilimsel tartışmaları görürüz. Bu tartışmaların evi “ben biliyorum” veya “Ö öznesi p önermesini bilir” gibi ifadelerdeki “bilir” sözcüğünün, yani gündelik/öznel bilginin formüle edildiği gündelik dil değil (özellikle bk.: 2002c[1959]: xxi-xxii), bilimsel dergiler, kitaplar, kütüphaneler veya tartışmaların saklandığı diğer veri kaynaklarıdır. Bu bakımdan Popperci yaklaşıma göre epistemoloji yaparken uygulamamız gereken başlıca yöntem bütün bu bilimsel tartışmaları incelemektir:

(...) *epistemoloji ile ilgili olan şey* bilimsel sorun ve sorun durumlarının, bilimsel varsayımların (...), bilimsel tartışmaların, eleştirel argümanların ve argümanlarda kanıtların oynadığı rolün ve bu nedenle bilimsel dergi ve kitapların, deneylerin ve onların bilimsel argümanlarda değerlendirilme biçiminin incelenmesidir; veya kısaca büyük ölçüde otonom olan (...) nesnel bilgi dünyasının incelenmesi epistemoloji için belirleyici bir önemdedir. (1979: 111; italik vurgu bana aittir).

Elbette bu inceleme eleştirel olmalıdır. Eleştirel incelemenin de çeşitli yönleri vardır. Birinci yön, rakip kuramların deney öncesindeki *görece olası yeterliliğinin* (İng. *relative potential satisfactoriness*) değerlendirilmesidir (2002a: 294). Bazen Popper bunu *a priori* değerlendirme olarak da anar (1979: 14). Popper’a göre bilimsellik iddiası taşıyan her kuram deney-gözlem aşamasından önce dahi, basitlik, empirik içerik ve dolayısıyla sunduğu sınanabilir hipotezler, açıklayıcılık gücü ve dolayısıyla çözmek için geliştirildiği sorunlara çözümler gibi unsurlar bakımından çeşitli değerlere sahip olmalıdır. Diğer bir deyişle kuramlar deney öncesinde, onları sınamaya değer görmemizi sağlayan bazı nitelikler vaat etmelidir. Sonuç olarak rakip empirik kuramları deney-gözlem öncesinde dahi bu vaatleri üzerinden karşılaştırıp eleştirebiliriz. İkinci yön ise *a posteriori* değerlendirmedir ve rakip kuramların katı ve ustalıklı şekilde empirik sınamaya tabi tutulmasını içerir. Çünkü sadece çok şey vaat eden değil, aynı zamanda rakip kuramlara

göre empirik sınamada daha başarılı olan, böylece sorunlarını çözmeye daha başarılı olan kuramları tercih ederiz. Bu bakımdan *a posteriori* değerlendirme, empirik sınamaya ve eleştiri yoluyla empirik başarısı en yüksek kuramı ortaya çıkarmayı gerektirir.

Sonuç olarak Popperci yaklaşıma göre epistemoloji, bilimsel bilginin gelişiminin, yani rakip kuramların geliştirilmesinin, eleştirel şekilde tartışılmasının, değerlendirilmesinin ve eleştirel olarak sınanmasının, özette sorun çözmenin kuramıdır.

6. Bilginin Tanımı Sorununa Popperci Yaklaşım

Çalışmanın buraya kadarki kısmında Popper'in yanlışlamacılığının yalnızca bilim ile sözde-bilimi ayırmaya çalışmakla sınırlı bir teşebbüs olmadığını göstermeye çalıştım. Savunduğum görüş, bu felsefenin epistemolojik sorunlarının konusu, amacı, hedefi, epistemologların rolü ve epistemolojide yöntem gibi sorunlar bağlamında sistemleştirilebilecek ve böylece günümüzün diğer epistemoloji yaklaşımlarıyla birlikte karşılaştırmalı olarak tartışılabilir ve genel olarak *insan bilgisinin doğasını* anlamaya çabala-yan genel bir epistemoloji tezi olduğudur. Buna ek olarak aşağıda Popper'in epistemolojisinin özgün bir bilgi tanımı da teklif ettiğini savunacağım.

Analitik epistemolojide sıklıkla "önerme bilgisi" olarak adlandırılan, Popper'in yapıtlarında ise "gündelik/genel anlamda bilgi", "öznel bilgi", "kişisel bilgi" gibi çeşitli ifadelerle işaret edilen "Ö öznesinin *p* önermesini bilmesi" anlamındaki bilgi, bir dönem yaygın biçimde *gereğelenirilmiş doğru inanç* olarak tanımlanmaktaydı. Bu tanıma göre bir özneyi belirli bir *p* önermesini biliyor sayabilmek için (1) öznenin *p* önermesine inanmak gibi bir *psikolojik* şartı yerine getirmesi, (2) bu önermenin doğruluk gibi bir anlambilimsel şartı sağlaması ve (3) öznenin *p* önermesinin doğruluğuna inanmak için iyi nedenlere veya gerekçeye sahip olması gibi bir epistemik şartı yerine getirmesi gerekir. Edmund Gettier ise (1963) çalışmasında bu tanımda içerilen üç şartın hep birlikte yetersiz olduğunu gösteren ikna ediciliği yüksek iki örnek sunmuştu.

Popper da yukarıdaki bölümlerde de görülebileceği üzere bu *gereğelenirilmiş doğru inanç* tanımından açıkça haberdardı.³ Ancak Popper bu tanımı farklı bir noktadan yaklaşarak eleştirdi. Ona göre bu tanımın ilk sorunu bi-

3 Okuyucu bu noktada Popper'in Gettier (1963)'ten haberdar olup olmadığını sorgulayabilir. Popper'in çalışmalarında Gettier (1963)'e herhangi bir atıf yoktur. Ancak Popper, Russell, Wittgenstein, J. L. Austin ve A. J. Ayer gibi filozoflar ile tanışıklığı nedeniyle söz konusu tanımdan Gettier (1963) öncesinde de haberdardı. Hatta Popper'in özneci epistemoloji olarak adlandırdığı yaklaşıma eleştirisi, çoğunlukla bu isimleri hedef almaktadır.

limsel bilgiyle alakasız olmasıdır. Çünkü önceki bölümlerde de belirtildiği üzere bilimsel bilgi, “ben biliyorum” veya “Ö öznesi p önermesini bilir” gibi ifadelerdeki bilgi türünden farklı olarak Popper’ın üç dünya kuramındaki üçüncü dünyaya ait bir bilgi türüdür ve bu türde bir bilginin bir bilenin olmaması o bilgiyi bilgi statüsünden çıkarmaz. Bilimsel bilginin bir bilenin olması o bilginin statüsü açısından ilineksel bir durumdur. Bu çerçevede Popper bilimsel bilginin *bir bilen öznenin bilgisi* olmadığını savunur:

Öznelci bilgi kuramı çeşitli nedenlerden dolayı başarısız olmaktadır. Birincisi, safa tüm bilginin öznel olduğunu, *bir bilen, bir bilen özne olmadan bilgidir söz edemeyeceğimizi varsayar.* (...) Buna karşı, bilimsel bilginin elbette *benim* bilgim olmadığını öne sürüyorum. (Popper, 1983: 92; italik vurgu bana aittir).

Dahası Popper, gerekçelendirme, doğruluk ve inanç şartlarının da tek tek bilimsel bilginin gerek şartlarından olmadığını göstermeye çalıştı. Öncelikle hatırlanabileceği üzere Popper’a göre insanların inançları bilimsel bilginin bir şartı değildir. Kendisinin de belirttiği gibi:

Bilim insanının kuramına inanması gerektiği tezine karşıyım. Bana kalırsa ‘E. M. Forster’ın dediği gibi “ben inanca inanmıyorum” ve özellikle *bilime olan inanca inanmıyorum.* İnancın en fazla etikte bir yeri olduğuna inanıyorum, hatta burada bile yalnızca birkaç örnekte (1992: 6; italik vurgular bana aittir).

Popper başka bir yerde ise bir kuramın doğru olup olmamasının inanç değil olgu sorunu olduğunu savunmuştur (2002b. 168). Dolayısıyla Smith, John, Brown gibi gündelik yaşamdan insanların ve hatta Stephen Hawking gibi bir bilim insanının dahi öznel inançları bilimsel bilginin bir şartı değildir. Bilimde esas olan öznel inançlar değil, *özneler arası eleştiri* yoluyla *rasyonel tercihtir.* Bu bakımdan Popper, *inanç* ile *eleştirel/rasyonel tercih* terimleri arasında kasten bir ayırım yapmakta ve psikolojik bir unsur olarak inancı, eleştirel tercihle değiştirmektedir.

Aynı şekilde epistemolojik bir unsur olarak gerekçelendirme de bilimsel bilginin bir şartı değildir. Bu görüşü savunmak amacıyla Popper, *gerekçe* terimi ile *eleştirel neden* terimi arasında kasti bir ayırım yapar. Epistemolojik soruşturmalarda “gerekçelendirme” sözcüğünden bir inancın veya kuramın *doğru* olduğunu, yani olgulara tekabül ettiğini gösteren iyi veya pozitif nedenler sunmak anlaşılır. *Eleştirel nedenler* ise bir kuramın, rakip kuramlara göre eleştirel sınamaya daha iyi dayanabildiğini göstermek için öne sürülür:

Sıklıkla bir kuramı bir diğerine göre daha fazla tercih edilebilir saymak için

nedenler sunarız. Bunlar, bir kuramın şimdiye dek eleştiriye diğerlerine göre nasıl daha iyi dayandığına işaret etmekten ibarettir. *Bu tür nedenleri, bir kuramı gerekçelendirmek veya diğer bir deyişle onun doğruluğuna inancı gerekçelendirmek niyetiyle önerilen olumlu nedenlerden ayırmak amacıyla, eleştirel nedenler olarak adlandırıyorum* (Popper, 1983: 20; italik vurgu bana aittir).

Bir kuramın bilimsel bilgi statüsünü savunurken esas olan ise kuramın *doğruluğuna inancın gerekçelendirilmesi* değil, *eleştirel nedenler* sunmaktır:

Eleştirel nedenler bir kuramı gerekçelendirmez; çünkü bir kuramın şimdiye kadar eleştiriye diğerinden daha iyi dayanmış olması, onun gerçekten doğru olduğunu varsaymak için bir neden değildir. Ancak eleştirel nedenler, bir kuramı hiçbir zaman gerekçelendirmese de bu kurama yönelik tercihimizi, yani şimdiye kadar önerilen diğer kuramların bir kısmı veya tamamı yerine onu kullanmaya karar vermemizi savunmak için (fakat gerekçelendirmek için değil) kullanılabilir (Popper, 1983: 20).

Bu bakımdan Popper, epistemolojik bir unsur olan “gerekçelendirme” sorununun, yine epistemolojik bir unsur olan “eleştiri” sorunuyla değiştirilmesini teklif eder:

(...) her ne kadar klasik gerekçelendirme sorununa (...) olumsuz bir çözüm önersem de aynı zamanda klasik sorunu tahtından indiriyorum ve onun yerine şüpheli veya irrasyonalist olmayan bir çözüme izin veren yeni bir merkezi sorun yerleştiriyorum (1983: 21).

Dahası Popper, epistemolojinin hedefleri başlığında da tartışıldığı üzere anlambilimsel bir unsur olarak doğruluğu, özellikle mutlak doğruluğu bilimsel kuramlar açısından ulaşılamaz, dolayısıyla soyut bir hedef olarak görmüş ve bunun yerine daha somut olduğunu düşündüğü ve yine anlambilimsel bir unsur olan *doğruluğa yakınlık* şartını önermişti. Ayrıca bu hedefe ek olarak geniş *empirik içeriğe* sahip olmak, yüksek *açıklayıcı güce* sahip olmak ve *basitlik* gibi başka anlambilimsel hedefler de önermişti.

Bu tekliflerin bir nedeni elbette bilimde bu özellikler yönünden daha başarılı olan kuramları tercih etmemizdir. Ancak bu tekliflerin *bilginin yinelemelerden ayrılmasını sağlamak* gibi de bir motivasyonu bulunmaktadır. Eğer bir önerme bilgi olsaydı, onu öğrendiğimizde yeni şeyler öğrenmiş olmamız gerekirdi. Yinelemeler ise bize bir şey öğretmez. Bu açıdan, eğer doğruluk bilginin tek anlambilimsel şartı olsaydı, “bir kalem kalemdir” gibi hiçbir açıklayıcılığı olmayan yineleme örneklerini de bilgi statüsünde saya-

bilirdik. Bu tehlikeyi, bilginin işlem tanımına geniş empirik içerik ve yüksek açıklayıcılık şartlarını ekleyerek aşabiliriz.

Ancak burada şöyle bir sıkıntı ortaya çıkmaktadır: Geniş empirik içeriğe sahip olmak, yüksek açıklayıcı güce sahip olmak ve basitlik birbirlerinden bütünüyle bağımsız şartlar mıdır? Popper'ın çeşitli yapıtları, bu şartların birbirleriyle bağlantılı olsa da farklı şartlarmış gibi yorumlanmasına yol açacak metinler içermektedir. Diğer taraftan:

Bu, tercih edilebilir bir kuramı bize daha fazla şey anlatan kuram, yani daha fazla oranda empirik enformasyon veya *içerik* barındıran, mantıksal olarak daha güçlü, açıklayıcı ve öngörücü gücü daha yüksek ve böylece öngörülen olguları gözlemlerle karşılaştırarak daha ciddi sınanabilir kuram olarak tanımlar. (...) Bir kuramda arzuluymuşuz gibi görünen tüm bu özelliklerin tek ve aynı şeye vardığı gösterilebilir: Daha yüksek derecede empirik içerik veya sınanabilirlik (Popper, 2002a: 294).

Yukarıdaki metin temel alındığında, Popper'ın bütün bu özelliklerin *yüksek derecede empirik içerik* şeklinde tek ve genel bir şartın altında toplanmasının mümkün olduğunu düşündüğü sonucuna varabiliriz. Buna ek olarak Popper başka bir metninde empirik içeriği “doğruluk içeriği” olarak adlandırmakta ve şunu öne sürmektedir:

İçeriksiz bir kuram (örneğin bir yineleme) doğru olabilirken, doğruluğa yakınlık düzenleyici bir fikir olan doğruluk içeriğine, yani kuramın ilginç ve önemli doğru sonuçlarına dayanır. Böylece bir yineleme doğru olsa da sıfır doğruluk içeriğine ve sıfır doğruya yakınlığa sahiptir (1979: 143).

Bu metinden yola çıktığımızda ise Popper'ın empirik içeriği doğruluğa yakınlık (İng. *verisimilitude*) şartından da bağımsız görmediği sonucuna ulaşmalıyız. Yani belirli bir düzeyde doğruya yakınlığı olan bir kuram aynı zamanda belirli bir düzeyde empirik içeriğe sahip kuramdır ve *a* kuramı *b* kuramına göre doğruya daha yakınsa *a*'nın empirik içeriği *b*'nin empirik içeriğinden daha geniştir. Böylece içerik şartı da doğruluğa yakınlık şartı içerisinde düşünülebilir.

Sonuç olarak bütün bu parçalar toparlandığında Popper'ın bilimsel bilgi tanımını şu şekilde sunmak mümkündür: Bilimsel bilgi, *gerekçelendirilmiş doğru inanç* değil, *eleştirel doğruya yakın tercihtir* (İng. *critical verisimilar preference*). Bu tanımda öznel gerekçelendirme şartı öznel-arası eleştiri şartına, doğruluk şartı doğruya yakınlık şartına, inanç şartı ise öznel-arası geçici tercih şartına dönüşmüştür.

Elbette Popper'ın bu tanımı bilimsel bilgiyi karakterize etmek için geliştirilmiştir. Yani Popper, metinlerindeki parçaları toparlayarak ulaşabileceğimiz bu tanımı geliştirirken "Smith, John'un bir Ford'a sahip olduğunu bilir" ifadesindeki veya "Smith, Brown'ın Boston'da olduğunu bilir" ifadesindeki öznel/gündelik/kişisel bilgiyi tanımlama gayesinde olmamıştır. Popper bilimsel bilgiyi insan bilgisinin en özel türü olarak gördüğü için böyle bir projesi de yoktur. Onun iddiası bu türde bir bilginin bilimsel bilgiyi kapsamaması ve bu türden bir bilginin tanımının da bilimsel bilgiyi karakterize etmemesidir.

Diğer taraftan Popper'ın yukarıdaki tanımından yola çıkarak öznel/gündelik/kişisel anlamda bilgi ya da günümüz epistemolojisinde sıkça "önerme bilgisi" olarak adlandırılan türde bilgi türü için de tanım geliştirmeye yönelik bir proje başlatılabilir. Çünkü Popper'ın felsefesinde böyle bir projeyi başlatmayı mümkün kılan bir çekirdek fikir de bulunmaktadır. Popper bir konferansında açıkça sunu savunmuştur:

Bana verilen başlıkta 'bilgi' denilen şey burada başlıyor: İnsan bilgisi. Rasyonel eleştiri olmadan, doğruluk arayışına hizmet eden eleştiri olmadan bilgi olmaz. Hayvanların *bu anlamda* hiçbir bilgisi yoktur (1992: 21).

Böylece Popperci açıdan bakıldığında eleştirel nedenlere sahip olmak yalnızca bilimsel bilginin değil, Popper'ın terminolojisinde gündelik/öznel/kişisel bilgi olarak adlandırılan önerme bilgisinin de gerek şartlarından olmalıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak yukarıdaki bölümlerde gösterildiği üzere (1) Popper'ın yanlışlamacılığı yalnızca bilimi sözde-bilimden ayırmaya yönelik bir teşebbüs değildir. Popper, bir biyolojik tür olarak insan bilgisinin doğasını anlamaya çalışan, epistemolojinin geleneksel sorunlarıyla bağını koparmamış, hatta epistemolojinin nasıl icra edilmesi gerektiğine dair de kapsamlı bir yaklaşımı olan bir bilgi kuramcısıdır. Ayrıca (2) onun epistemolojisi, savunulabilecek veya eleştirilebilecek değerli bir bilgi tanımı da içermektedir. Bu tanıma göre insan bilgisinin en özel türü olan bilimsel bilgi, *eleştirel doğruya yakın tercihtir*. Son olarak (3) bu tanım, günümüzde sıkça önerme bilgisi olarak anılan bilgi türünü tanımlamak için de bir çekirdek fikir içermektedir. Çalışmada göstermeye çalıştığım bu üç nokta, başta analitik epistemoloji olmak üzere günümüz epistemolojisinin durumu açısından bir değerlendirmeyi de gerektirmektedir.

20. yüzyılda analitik felsefe ve müttetikleri tarafından Russell'ın bilgi eleştirisinden Carnap'ın *bilimin mantığı* projesine veya Hans Reichenbach'ın anarşist bilgi kuramına pek çok epistemolojik yaklaşım geliştirilmiştir. Ancak bunların önemli bir kısmı artık popülerliğini yitirmiştir.

Günümüzde, analitik epistemolojide ayakta kalmayı en iyi başarabilmiş yaklaşım ise *gündelik dil felsefesi* paradigmasına dayanmaktadır. Gündelik dil felsefesi, başta bilginin ne olduğu sorunu olmak üzere pek çok geleneksel Sokratik sorunun yanıtını, en azından örtük olarak bildiğimizi savunur. Çünkü bu soruların yanıtları, gündelik dil içinde kurulan anlamlar dünyasında saklıdır. Bu paradigmanın doğumunda önemli bir rol almış Wittgenstein'in da belirttiği gibi:

Filozoflar “bilgi”, “varlık”, “nesne”, “ben”, “önerme/cümle”, “ad” gibi bir sözcüğü kullandıklarında ve o şeyin özünü kavramaya çalıştıklarında, her zaman kendine şunu sormalıdır: Sözcük, evi olan dilde hiç bu şekilde kullanılmış mıdır?

Yaptığımız şey, sözcükleri metafiziksel kullanımlarından gündelik kullanımlarına geri getirmektir.” (2009[1953]: 116, 53°).

Bu paradigmaya göre düşünmenin özü, “ben düşünüyorum” ifadesini kullandığımızdaki anlamda saklıdır. İnancın anlamı, “ben inanıyorum” gündelik ifadesinin anlamında saklıdır. Bilginin özü de “ben biliyorum” (ya da genel bir ifade olarak *Ö* öznesi *p* önermesini bilir) gibi bir gündelik ifadeyi kullandığımız durumlarda kastettiğimiz anlamlarda saklıdır.

Wittgenstein her ne kadar gündelik dil felsefesi paradigmasını başlatan filozoflardan olsa da “bilgi nedir?” gibi Sokratik soruların çoğunlukla kategorik bir yanıtının olmadığını, çünkü “ben biliyorum” gibi bir ifadenin kullanıldığı durumlarda karşılaşılan çeşitli anlamların genel bir işlem tanımı oluşturamayacak kadar çeşitli olduğunu ve bu kullanımların en fazla *aile benzerlikleri* (İng. *family resemblances*) oluşturabildiğini savunmuştu. Wittgenstein'in bu görüşü Alfred Jules Ayer tarafından reddedildi. Ayer, “ben biliyorum” gibi bir ifadenin her ne kadar çok çeşitli fiili ve olası kullanımları olsa da bu kullanımların hepsinde ortak olan bir özün var olduğunu savunuyordu (1956: 6) ve en az 1946'dan beri, bir öznenin bir önermeyi bilmesini *emin olmak için hakkı olmak* biçiminde tanımladı. Ayer'in bu tanımı, Roderick Chisholm'ın tanımı ile birlikte, Gettier (1963) tarafından yetersiz olduğu gerekçesiyle eleştirildi. Bu süreci, Michael Clark, Keith Lehrer, Alvin Goldman gibi filozofların öncü çalışmalarıyla başlayan ve eleştirilen tanımı düzeltme amacı güden büyük bir çözüm denemeleri silsilesi takip etti.

Bütün bu geleneğin olumlu tarafı epistemolojinin geleneksel sorunları olan şüpheli hipotezler sorunu, bilginin tanımı sorunu, bilginin kaynağı sorunu, bilginin gerekçelendirilmesi sorunu ve bunun gibi sorunlardan uzaklaşmamış olmasıydı. Ancak bu geleneğin olumsuz tarafı, örneklemelerini bilimsel bilgi örneklerinden seçmemesi, bunun yerine fiili veya düşünce deneyleri yoluyla olası gündelik/öznel bilgi örneklerine ve dolayısıyla bu bilgi türünün formüle edildiği gündelik dile odaklanmasıydı.

Bu süreç esnasında, uluslararası yayınevlerince coğrafi ve ekonomik kaygılarla sıklıkla analitik gelenektenmiş gibi gösterilen ancak gerçekte analitik kimlikleri tartışmaya açık çeşitli filozoflar (Thomas Kuhn, Larry Laudan vb.) epistemolojik soruşturmalarında farklı bir yol izledi. Onlar örneklemelerini doğrudan bilimsel bilgi örneklerinden seçerek Batlamyus'tan Kopernik'e, Galileo'dan Newton'a, Maxwell'den Einstein'a bilimsel bilginin oluşumu ile ilgilendi. Bilimin yönteminin ne olduğu, bilimsel değişimin nasıl bir süreçle gerçekleştiği, bilimsel nesnelliğin temelini ne olduğu ve bunun gibi soruları yanıtlamaya çalıştı. Ancak bu gelenek başta şüpheli hipotezler, bilginin tanımı sorunu, bilginin kaynağı sorunu, bilimsel bilginin gerekçelendirilmesi sorunu gibi çeşitli geleneksel epistemoloji sorunlarından uzak bir soruşturma yapma eğiliminde oldu. Bu filozofların pek çoğu yaptıkları işi "epistemoloji" olarak görse de uluslararası yayınevlerince "bilim felsefecileri" etiketiyle tanıtıldılar.

Bu açıdan bakıldığında günümüz epistemolojisinin, hem bilimsel bilgi örneklerini dikkate alacak hem de geleneksel epistemoloji sorunlarından bağı koparmayacak, böylece yukarıda işaret ettiğim iki yönelimi bağdaştıracak ve dar uzmanlaşmanın getireceği körleşmeyi durdurup epistemolojide daha geniş bakış açısı ve üretkenlik sağlayacak yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyduğunu düşünmekteyim. İşte, Popper'ın çalışmaları sırf bu nedenle dahi yeniden ilgiyi hak etmektedir. Popper bilim felsefesi etiketiyle tanıtılan bir literatürün parçası olsa da Popper'ın asıl hedefi insan bilgisinin doğasını anlamaktır ve savunduğu görüşler başta bilginin tanımı sorunu olmak üzere epistemolojinin merkezi sorunlarıyla doğrudan ilişkilidir. Çalışmamın bu noktanın açık kılınmasına katkı sağlayacağını umuyorum, her ne kadar Popper'ın evrimsel epistemolojisinin tezlerini tamamen ortaya koymak bu çalışmanın ötesinde daha geniş çalışmaları gerektirse de.

Öz

Popperci Epistemolojinin Esasları ve Bilginin Tanımı Sorunu

Bu çalışmada (1) Karl Popper'in yanlışlamacılığının yalnızca bilim ile sözde-bilimi ayırmaya yönelik bir teşebbüs olmadığını, aynı zamanda epistemolojinin ana konusunun, hedeflerinin, veri kaynaklarının ve yönteminin ne olduğu gibi çeşitli metafelsefi sorunlara özgün yanıtları da olan kapsamlı bir epistemoloji yaklaşımı savunuyorum. Ayrıca (2) Popper'in epistemolojisinin bilimsel bilgi için özgün bir tanım da içerdiğini öne sürüyorum. Kısaca *eleştirel doğruya yakın tercih* olarak ifade edilebilecek bu tanım, geleneksel epistemolojide epistemik bir şart olarak kavranan *gerekçelendirme* şartını *eleştiri* şartıyla, anlambilimsel bir şart olan *doğruluk* şartını *doğruya yakınlık* şartıyla, psikolojik bir şart olarak kavranan öznel *inancı* da özneler-arası *tercihle* değiştirmektedir. Böylece, Popperci epistemolojiye göre bilimsel bilgi, bir gerekçelendirilmiş doğru inanç türü değildir.

Anahtar sözcükler: Metafelsefe, Karl Popper, analitik epistemoloji, epistemolojinin yöntemi, bilginin tanımı, doğruya yakınlık

Abstract

Outlines of Popperian Epistemology and the Problem of the Definition of Knowledge

In this study, I argue that (1) Karl Popper's falsificationism is not only an attempt to separate science and pseudo-science but also a comprehensive approach to epistemology that has original solutions for various metaphilosophical problems, such as the main subject, goals, data sources, and the proper method of epistemology. Furthermore, I assert that Popper's epistemology offers a unique definition of scientific knowledge. This definition, which may briefly be expressed as *critical verisimilar preference*, replaces *justification*, an epistemological condition, with *criticism*, *truth*, a semantical condition, with *verisimilitude*, and subjective belief, a psychological condition, with *intersubjective preference*. Thus, according to Popperian epistemology, scientific knowledge is not a type of justified true belief.

Key words: metaphilosophy, Karl Popper, analytic epistemology, method of epistemology, definition of knowledge, verisimilitude

Kaynakça

- Ayer, A. J. (1956). *The Problem of Knowledge*, Bombay: Macmillan and Co. Ltd.
- Başdemir, H. Y. (2017). *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, Çorum: Hitit-Kitap Yayınevi.
- Popper, K. (1979). *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*, Oxford: Clarendon Press.
- Popper, K. (1983). *Realism and the Aim of Science III*, W. W. Bartley (ed.), London & New York: Routledge.
- Popper, K. (1992). *In Search of a Better World - Lectures and Essays from Thirty Years*, trans. Laura J. Bennett, London & New York: Routledge.
- Popper, K. (2001). *All Life is Problem Solving*, trans. Patrick Camiller, London & New York: Routledge.
- Popper, K. (2002a). *Conjectures and Refutations*, London & New York: Routledge.
- Popper, K. (2002b). *Unended Quest*, London & New York: Routledge.
- Popper, K. (2002c)[1959]. *The Logic of Scientific Discovery*, London & New York: Routledge.
- Russell, B. (1994)[1912]. *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Wittgenstein, L. (2009). *Philosophical Investigations*, 4th edition, P.M.S. Hacker & Joachim Schulte, (eds. & trans), Oxford: Wiley-Blackwell.